

Saamelaisten oman yhteiskunnallisen toiminnan arvopohjan murentaminen

Koti, uskonto ja isänmaa kolminaisuus muodostaa kaikkien kansojen tunteisiin vetoavan yhteiskunnallisen toiminnan arvopohjan. Eipä ole yhtäkään eduskuntavaalia Suomessa käyty, etteikö tuo arvopohja olisi ollut teemana milloin milläkin puolueella.

Tuo arvopohja on ollut ja on myös saamelaisen alkuperäiskansan pienen yhteisön toiminnan perusta, vaikka sitä ei ole erityisesti tähdennetty. Kirjoitettu historia ei kerro siitä kuinka saamelaiset ovat yhteiskunnallisen toimintansa tuon arvopohjan mukaisesti järjestäneet vaan siitä kuinka tuota arvopohjaa on alueelle tunkeutuneen valtaväestön toimesta murennettu.

Tuomo Itkosen, Inarin seurakunnalle kirjoittaman kronikan mukaan inarilaisten kristinuskoon käännättämisen (1551-1648) yhteydessä tapahtui mm. seuraavaa:

”Seuraavana päivänä hän (Gabriel Tuderus) haastoi jäljellä olevien kylien käräjille saapuneen väen oikeuden eteen, vaatien heitä tunnustamaan rumpunsa, seitansa ja uhripaikkansa. Tällöin Maanselän kylänvanhin aikoi juosta ulos pakoon, mutta lapinvouti kutsutti hänet takaisin uhaten panna hänet käsi- ja jalkarautoihin. Sen kuullessaan hän katui, mitä oli tietämättömyydessään tehnyt, ja lupasi yhdessä muiden kanssa hylätä niin ”pyhän” takaoven kuin rumpunsa ja muun taikauskon siitä lähtien. Kaikilla heillä ei kuitenkaan tapahtunut vilpitöntä sydämen kääntymistä, ja joidenkin mieliin jäi vielä muutamaksi ajaksi voitettun katkeruutta ja vastustus- ja valitushalua.

Tuderuksen lähinaapuri, Tornion rovasti Johannes Tornaesus kertoo v. 1670 kirjoittamassaan kirjassa aivan tuoreeltaan näistä tapahtumista, mainiten että Kemmlapissa tuli ilmi monta noitaa, joilta saatiin niin suuria rumpuja, etteivät ne mahtuneet ahkioon poiskuljettamista varten, vaan ne täytyi polttaa.”

Saamelaisten ikivanha uskonto (sáiva-oppi) kriminalisoitiin käännätyspappien toimesta ja saamelaiset käännätettiin kristinuskoon rangaistuksen uhalla. Tutkija Gustaf von Düben näyttää pyrkineen saamien vanhaa uskontoa formalisoimaan, mutta kirjallisen perimätiedon puuttumisen takia tuosta vanhasta uskonnosta on jäljellä enää hajatietoja, lähinnä paikannimien (Basejávri, Sávjabákti) muodossa.

Kun uskonto perustuu siihen, että ihmiselle luodaan positiivinen mielikuva kuoleman jälkeisestä elämästä ja sen saavuttamisesta, niin arvopohja tältä osin perustuu ihmismielen manipulointiin. Sáiva-opin takia, johon kuuluu mm. onnellinen ja rikas elämän jatkuminen maan alla kuoleman jälkeen, on saamelaisilla ollut jo ennen kristinuskoon käännättämistä valmiudet omaksua kristittyjen arvomaailma. Saamelaisten yhteiskunnallisen toiminnan arvopohja muuttui uskonnon (mielen) osalta omaehtoisesta elämän ja luonnon kunnioittamisesta pakotetuksi elämän ja luonnon alistamiseksi (lisääntykää ja täyttäkää maailma).

Saamelaisten yhteiskunnallisen toiminnan arvopohjan murentaminen jatkui kodin ja lapsen kieliyhteyden erottamisella. Lapin vähäväkisyyden takia kouluja oli harvassa ja

siitä syystä koulujen yhteyteen rakennettiin asuntoloita, joihin oppilaat majoitettiin lukukausien ajaksi. Koulujen opettajat ja asuntoloiden henkilökunta olivat lähes yksinomaan suomenkielisiä ja kasvatustoiminta tähtäsi saamelaislasten käyttökielen vaihtamiseen. Niinpä ei ole kummallista, että tarkastusta saamelaisalueen koulussa suorittanut lääkäri kirjoitti muistelmiinsa:

”Joku ylemmän luokan oppilas oli tulkkina lääkärin tarkastuksissa. Näiden alastomien pienten lasten kohtaaminen tarkastustilanteissa alkoi ahdistaa. Kun olimme iltakahvilla opettajan luona ja aloin, vain sanoa ahdistuneena, pohtimaan tilannetta, sain hyvin nopeasti asuntolan hoitajalta vastauksen: Voi, kuulkaa tohtori, kyllä lapset pian oppivat suomenkielen. Meillä lapset eivät asuntolassa saa puhua saamea edes vapaa-aikoina. Jos he puhuvat, he saavat pienen rangaistuksen.”

Toimintakaava on samanlainen kuin kristinuskoon käännäyttämisenä. Pieniltä kotiin ikävöiviltä lapsilta kiellettiin oman äidinkielen käyttäminen kriminalisoimalla kielen käyttäminen. Koulujen opettajat ja asuntolanhoitajat tuskin edes tiedostivat mitä he tekivät näille pienille kotoaan poistempaistuille lapsille.

Koulu- ja asuntolakasvatus meni perille, kun lapset jo pieninä koululaisina opetettiin pitämään äidinkieltään suomen kieltä huonompana kielenä. Lasten äidinkielen mitätöiminen jatkui seuraavalla kouluasteellakin, teemalla työtä et saamenkielellä saa ja huomauttelemalla ”Puhu saamea, kun kerran osaat.” Näin saamelaiset menettivät Utsjoella kaksi sukupolvea kodin ja lasten toisistaan erottamisen takia ja Inarissa useammankin sukupolven kirkon harjoittaman uskonnollisen kasvatuksen takia. Inarissa kodin ja lasten erottaminen äidinkielen suhteen toisistaan onnistui lähes totaalisesti. Kodin ja saamelaisen asenteellinen kielierottelu jatkui vielä aikuisiässäkin, sillä moni etelään töihin tai kouluun mennyt saamalainen unohti äidinkieltänsä.

Suomen maanmittausviranomaiset pitivät taas huolen siitä, että saamelaisille ei jäänyt arvopohjasta jäljelle edes isänmaatakaan. Isojakolain 10 §:n nojalla he antoivat saamelaisille yksityiseen käyttöön vain osan siitä maasta, jonka saamelaiset olivat jo satojen vuosien ajan omistaneet, ja joka oli jo 1800-luvun puolivälissä käräjäoikeuden tuomiolla vahvistettu saamelaisten omistamiin kiinteistöihin kuuluvaksi. Kun saamelaisten veromaakiinteistöistä kruunun uudistilajärjestelmään mukautetut kiinteistöt kirjattiin maakirjaan kruunun tiloina, niin tuolla merkinnällä muka saamelaisten omistamat tilat olivat muka siirtyneet valtion omaisuudeksi.

Saamelaisten maanomistus ja kiinteistöt perustuivat kuitenkin Sohppar-järjestelmään, maaomikeuksia koskevaan sopimusjärjestelmään. Päättäjäeläimessä (norras, kotakäräjät) määrättiin (norrat, komentaa, määrätä) nimetyin rajapaikoin perheen omistaman maa-alueiden rajat toisia perheiden omistamia maita vastaan ja lapinkylän yhteismaita vastaan rajamerkein (urra).

Saamelaisten omistamista maista ja niiden käytöstä on 1600-luvun käräjäoikeuden tuomioita todisteena. Saamelaisten kiinteistöistä käytettiin nimitystä veromaa ja myöhemmin perintömaa. Saamelaisten veromaista muodostettiin maalain 1734 nojalla omistussuhteisia kiinteistöjä kun taas lapinkyläen yhteismaat tulkittiin ilman maalain edellyttämää saantoa valtion maaksi siitäkin huolimatta, että lapinkyläen asukkailla oli muut poissulkeva käyttöoikeus lapinkyläen yhteismaihin (allmenning).

Suomen saamelaisten isänmaa on määritelty hallinnollisena alueena ”saamelaisten kotiseutualue”, mutta isänmaata koskevaa hallinnollista asemaa saamelaisille ei ole Suomen valtion taholta suotu.

Saamelaisten rasistisen kohtelun tiedostaminen, jonka kohtelun päämääränä ei voi olla muu kuin saamelaisten täydellinen kulttuurikolonialistinen (koti-uskonto-isänmaa) sulauttaminen, näyttää olevan ainakin Suomen hallintoviranomaisille täysin mahdotonta. Joskus joku viranomainen, kuten edellä olevasta käy ilmi, ahdistuu tajuttuaan viranomaisten harjoittaman ihmisoikeuksia rikkovan toiminnan, mutta siinä kaikki.

Mitään parannusta saamelaisten ihmisoikeuksien huomioimiseen ei ole odotettavissa, vaan pikemminkin ihmisoikeusloukkauksia jatketaan tälläkin hetkellä tekemällä ja ratifioimalla sopimuksia, jotka koskevat epäsuorasti saamelaisten ihmisoikeuksia. Surullista, sillä meitä on niin vähän, ettei väkimäärä riitä edes kansalaisaloitteen tekemiseen.

Arvi Hagelin, saamelaisaktivisti